

І.Е. Гольченко, Національний банк України

ФІНАНСОВІ НАСЛІДКИ ІНТЕГРАЦІЇ НОВИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджуються позитивні та негативні наслідки приєднання нових держав-членів до ЄС як оцінка на цій основі наслідків євроінтеграції України, а також наводяться пропозиції щодо орієнтирів довгострокового розвитку країни.

Ключові слова: євроінтеграція, нові держави-члени ЄС, фінансові наслідки приєднання.

Постановка проблеми. Європейський Союз вже наблизився до кордонів України. Україна теж заявляє про свій євроінтеграційний вибір, проте “вартість” такої інтеграції для економіки України не визначена.

Актуальність дослідження. На сьогодні тривають дискусії щодо доцільності приєднання України до ЄС. Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно визначитися щодо мети та результатів такого приєднання. На прикладі нових держав-членів ЄС, які здебільшого є країнами Центральної та Східної Європи, можна визначити наслідки процесу їх приєднання до ЄС, що надасть можливість оцінити переваги та недоліки такої інтеграції для України.

Мета роботи – дослідження фінансових наслідків приєднання нових держав-членів до ЄС для оцінки переваг та недоліків такої інтеграції для економіки України.

Виклад основного матеріалу. Останнє розширення ЄС, які значно збільшили кількість країн-членів, відбулися 1 травня 2004 року, коли приєдналися 10 країн (Чехія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина) і їх загальна кількість склала 25, а 1 січня 2007 року приєдналися ще Болгарія та Румунія.

В Амстердамському договорі про створення Європейського Союзу (1992) були вперше визначені вимоги до країн-претендентів до вступу в ЄС. 22 червня 1993 року на своєму засіданні в Копенгагені Європейська Рада визначила принципи розширення ЄС. Згідно з цими принципами країни Центральної та Східної Європи, які висловили бажання, можуть стати членами ЄС. “Приєднання може відбутися, щойно країна зі статусом асоційованого члена буде готова взяти на себе обов’язки членства й відповідатиме необхідним економічним та політичним вимогам”. Таким чином, на Копенгагенському самміті було визначено

критерії членства в ЄС. Ці критерії, що отримали назву Копенгагенських критеріїв, стосуються політичних та економічних засад, а також готовності виконувати належні зобов’язання [1]. Вони розподіляються на три великі групи:

- політичні (свобода виборів, розвиток демократичних інституцій, розвиток недержавних організацій, громадянського суспільства, верховенство права тощо);
- економічні (макроекономічна стабільність, проведення адміністративних та структурних реформ, розвиток ринкових інститутів, лібералізація торгівлі, умови конкуренції, створення сприятливого бізнес-середовища тощо);
- членські – критерії стосовно прийняття принципів “спільного доробку” (*acquis communautaire*²) співтовариства та спроможність держави узяти на себе обов’язки членства включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу [2].

Тобто, для отримання можливості приєднатися до ЄС країни-претенденти на вступ мають здійснити певні дії і через це нові держави-члени ЄС з Центральної та Східної Європи протягом останніх років пройшли через процес швидких перетворень. Стадія, що передувала вступу, характеризувалася структурними перетвореннями їх економік, укріпленням реального обмінного курсу та швидким припливом капіталу в країни. В той час, як ці характеристики властиві багатьом економікам країн з ринками, що виникають, оскільки вони наздоганяють індустріально-розвинуті країни, нові країни-члени ЄС відрізняються від таких країн тим, що вони

² *Acquis communautaire* (“спільний доробок”) – французький термін, що вживається в межах ЄС для позначення обсягу всього, що було створено за час існування Європейського Співтовариства. Цей набуток має прийматися як факт країнами, що вступають до Союзу, і не підлягає обговоренню, тож його не може бути змінено або усунено шляхом переговорів.

зустрілися з особливими умовами, що обмежують внутрішню макроекономічну політику на стадії після приєднання. Зокрема, застосування фіскальних інструментів має підпорядковуватися певним критеріям, одночасно перспективи участі в зоні євро можуть обмежувати коливання обмінного курсу, особливо у випадку, якщо країни є або стануть членами механізму обмінного курсу [3].

Як можна побачити з переліку Копенгагенських критеріїв, вони стосуються здебільшого інституційної розбудови країни-претендента. Одночасно зі вступом до ЄС країна зобов'язується, відповідно до членських критеріїв, вступити до економічного та монетарного (валютного) союзу, членство в якому теж не дається задарма.

Маастрихтська угода передбачає встановлення для країн-членів ЄС умов, виконання яких дає їм право вступу до економічного та монетарного союзу. Ці умови отримали назву критерії конвергенції (зближення) або Маастрихтські критерії. Маастрихтська угода визначає п'ять критеріїв конвергенції, яким має відповідати кожна з країн-членів, перш ніж вона візьме участь у третьому етапі економічного та монетарного (валютного) союзу:

- відношення дефіциту бюджету до ВВП не повинно перевищувати 3 %;
- відношення державного боргу до ВВП не повинно перевищувати 60 %;
- достатній рівень стабільності цін та сталість середніх темпів інфляції протягом одного року до проведення такого дослідження; причому цей рівень не повинен перевищувати більш ніж на півтора відсоткові пункти три кращі показники рівня стабільності цін країн-членів;
- довгострокова номінальна відсоткова ставка не повинна перевищувати більш ніж на два відсоткові пункти три кращі показники стабільності цін країн-членів;
- протягом щонайменше двох років і без значного напруження з боку відповідної країни нормальне відхилення величини обмінного курсу не повинно виходити за граничні значення, передбачені механізмом обмінного курсу країн-членів [6].

Крім того, передбачається, що критерії конвергенції мають забезпечити збалансованість економічного розвитку в економічному та монетарному союзі і не допускати виникнення анінайменшого

напруження між країнами-членами. Разом з тим критеріїв, пов'язаних з державним дефіцитом та державним боргом, слід дотримуватись і після початку третього етапу економічного та монетарного союзу (1 січня 1999 р.). З огляду на це на засіданні Європейської Ради у червні 1997 р. було прийнято пакт стабільності [2].

Із вищезазначеного можна зробити наступний висновок: до приєднання будь-якої країни до Європейського Союзу вона має здійснити інституційні перетворення, після приєднання – країна має додатково забезпечувати виконання умов щодо збалансування свого макроекономічного розвитку.

Яким чином виконання цих вимог вплинуло на економічний розвиток нових країн-членів ЄС? Так, нові країни-члени ЄС пройшли шлях від централізованої, планової економіки до ринкової, повністю відкритої економіки, ставши членами зони вільної торгівлі за дуже короткий час – приблизно 12 років. Паралельно ці країни мали дуже швидко розвинути та здійснити лібералізацію своїх фінансових ринків. Врешті, всі ці країни пройшли через зазначені зміни приблизно з однаковою швидкістю.

Варто відзначити економічне зростання у період, що передував вступу цих країн до ЄС, на який чинили вплив декілька чинників. По-перше, макроекономічна стабілізація та структурні реформи, проведені у 1990-х роках, прискорили зростання виробництва не тільки шляхом прямого впливу, але й за допомогою притоку значного обсягу прямих іноземних інвестицій в більшість зазначених країн, що посилювало та прискорило технологічне оновлення і підвищення продуктивності праці. Більше того, нижчі відсоткові ставки та спрощений доступ до кредитних ресурсів підтримали внутрішній попит. Приєднання до ЄС також підтримало процес наближення до рівня країн ЄС. Одночасно, незважаючи на це, на зростання виробництва в цих країнах також вплинули численні несприятливі зовнішні шоки, такі, як криза в Росії у 1998 році чи глобальне зниження темпів економічного розвитку в 2001 та 2002 роках [7].

У фінансовому секторі інтеграція нових держав-членів ЄС мала свої особливості. Ступінь інтеграції між новими членами ЄС та зоною євро є різною, що підтверджено результатами аналізу, який проводився за доходністю індексів ринку акцій та десятирічними урядовими облігаціями. Для ринку акцій характерно те, що ступінь інтеграції між новими державами-членами ЄС та

зоною євро зріс у процесі приєднання цих держав до ЄС. Проте детальне дослідження показує існування більш тісного зв'язку між трьома найбільшими новими країнами-членами: Чехією, Угорщиною та Польщею. Одночасно між чотирма меншими країнами (Кіпром, Естонією, Латвією та Словенією) ступінь інтеграції дуже низький. Незважаючи на це, Естонія та найменша країна – Кіпр – демонструють зростання ступеня інтеграції як із зоною євро, так й з блоком великих економік. Інституційні фактори, абсолютний розмір економіки, географічна відстань та слабкі економічні зв'язки із зоною євро могли б бути поясненням таких результатів. Хоча всі перелічені країни мають досвід величезного та стрімкого розвитку своїх ринків акцій, їхній ступінь інтеграції та швидкість наближення до зони євро суттєво відрізняються. Для ринків облігацій характерною особливістю стало виявлення ознак спільного руху, рівень якого зріс, ринку Чехії по відношенню до ринків Німеччини та Польщі [8].

У цілому процес приєднання нових держав-членів до ЄС призвів до економічного зростання, лібералізації їх фінансових ринків, стрімкого розвитку ринків акцій та інтеграції, але при цьому ступінь такої інтеграції і швидкість наближення до зони євро суттєво різнилися між країнами.

Після 2004 року, коли до ЄС приєдналися 10 країн, більшість з них досягли прогресу в досягненні економічного зближення (конвергенції), але одночасно в окремих країнах спостерігався й регрес.

Розглядаючи розвиток інфляційних процесів протягом десятиріччя, слід відмітити тенденцію до значного зниження інфляції відносно високого первинного рівня в країнах Центральної та Східної Європи, які приєдналися до ЄС у травні 2004 року. Одночасно у невеликих країнах (Кіпр та Мальта) інфляція була відносно помірною упродовж більшої частини цього періоду з випадковими інфляційними сплесками на Кіпрі. Такий довгостроковий інфляційний розвиток спостерігався на фоні динамічного економічного розвитку в країнах Центральної та Східної Європи. Одночасно інфляція зростала з 2004 року в більшості країн, які приєдналися до ЄС того року, внаслідок світового зростання цін на енергоносії, які вплинули на зростання споживчих цін в країнах через коригування адміністративно-регульованих та зміни ринкових цін; зростання цін на продукти харчування, яке пришвидшилося у 2006 році.

Крім того, інфляційний тиск був посилений поєднанням швидкого зростання внутрішнього попиту, яке підтримувалося сильним зростанням реальних доходів, кредитування і, відповідно, відобразилося на зростанні споживання домогосподарств у більшості країн та зростанням непрямих податків і адміністративно-регульованих цін, що було пов'язано із вступом до ЄС. В окремих швидко зростаючих економіках причиною зростання інфляції було зростання вартості одиниці праці. Протягом наступних років зміни адміністративно-регульованих цін та коригування непрямих податків (що частково належить до умов договорів про приєднання 2004 року) імовірно залишатимуться головними чинниками, які впливатимуть на підвищення інфляційного тиску в багатьох нових державах-членах ЄС.

У більш тривалій перспективі процес “наздоганяння” більш розвинених країн ЄС також впливатиме на інфляцію, зокрема в країнах із суттєво нижчими, ніж в зоні євро, ВВП на душу населення та рівнями цін. Досягнення такого середовища, яке сприятиме стійкій ціновій стабільності в нових державах – членах ЄС, потребуватиме проведення виваженої бюджетної політики та відповідної монетарної політики, помірного зростання заробітної плати і продовження реформування ринків праці та товарів для збільшення їх гнучкості та підтримання сприятливих умов для економічного розвитку і зростання зайнятості [9].

Країни Центральної та Східної Європи, які приєдналися до ЄС в травні 2004 року, значно знизили рівень інфляції від відносно високого первинного рівня. Зміни адміністративно-регульованих цін, підвищений внутрішній попит та коригування непрямих податків залишатимуться одними з головних чинників, які впливатимуть на підвищення інфляційного тиску в цих країнах. Забезпечення цінової стабільності потребуватиме проведення виваженої бюджетної політики та відповідної монетарної політики, помірного зростання заробітної плати і продовження реформування ринків праці та товарів, підтримання сприятливих умов для економічного розвитку і зростання зайнятості.

Щодо ситуації у бюджетній сфері нових держав-членів ЄС, то у 2006 році 3 країни (Угорщина, Польща і Словаччина) мали надмірний дефіцит державного бюджету (більше 3 % від ВВП), 2 країни (Естонія, Латвія) – профіцит, а решта країн – помірний дефіцит. При цьому довгострокова тенденція вказує на

зміну тренду з 2004 року до поступового зменшення рівня дефіциту державного бюджету (рис. 1).

Кіпр, Угорщина та Мальта мали у 2006 році державний борг на рівні, що перевищував контрольне значення у 60 % від ВВП: Кіпр – 65,3 %, Угорщина – 66,0 % Мальта – 66,5 %. При цьому Кіпр та Мальта знижували цей показник.

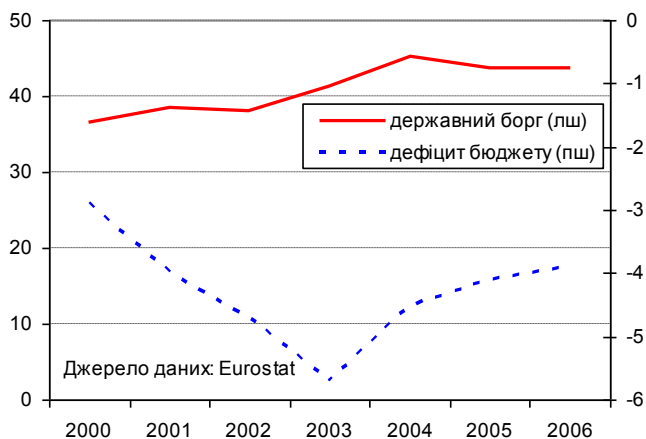

Рис. 1. Дефіцит Державного бюджету та державний борг нових держав-членів ЄС (10), %

Угорщина вирізняється від інших нових членів ЄС тенденцією до зростання рівня державного боргу, який з 2002 до 2006 років зріс з 54,0 до 66,0 % відповідно. Інші нові члени ЄС мали рівень державного боргу нижче 50 % ВВП [10].

Аналізуючи період 1997–2006 років, слід відмітити тенденцію суттєвого зростання рівня державного боргу Чехії, Кіпру та Мальти. На противагу цьому, Естонія знизилася рівень державного боргу. Останніми роками така заборгованість стабілізувалася або знизилася в більшості країн і тільки рівень державного боргу Угорщині змінив у 2002 році свою спадну тенденцію на протилежну, компенсуючи при цьому скорочення значення цього показника, яке було на початку зазначеного періоду. Така ситуація із дефіцитом бюджету та рівнем державного боргу вимагає подальшої бюджетної консолідації в більшості нових країн-членів ЄС [11]. На користь бюджетної консолідації говорить довгострокова тенденція поступового старіння населення, що потребуватиме відповідного збільшення бюджетних видатків. Для України ця тенденція також притаманна, що вимагає поступового зменшення рівня дефіциту державного бюджету.

У цілому рівень дефіцитів державних бюджетів нових держав – членів ЄС змінив

тенденцію на зворотну і почав знижуватися з 2004 року, тобто від моменту їх вступу до ЄС. У більшості нових держав – членів ЄС рівень державного боргу останніми роками стабілізувався або знизився. Така ситуація із дефіцитом бюджету та рівнем державного боргу вимагає подальшої бюджетної консолідації в більшості нових країн-членів ЄС.

Як новий член ЄС кожна країна повинна розглядати політику обмінного курсу як справу спільного інтересу і має право звернутися у будь-який час для участі у механізмі обмінного курсу. Найдовше серед нових країн-членів ЄС брала участь у механізмі обмінного курсу Естонія. Кіпр, Латвія і Мальта беруть участь у механізмі обмінного курсу з 2 травня 2005 року, а Словаччина – з 28 листопада 2005 року. Одночасно три інші країни утримували свої валюти поза межами механізму обмінного курсу до 1 квітня 2006 року – це Чехія, Угорщина та Польща. Варто зазначити, що однією з можливих причин, чому ці країни знаходилися так довго поза межами механізму обмінного курсу, є поточний монетарний режим інфляційного таргетування в цих країнах, за якого валютний курс не є пріоритетом політики та не фіксується, а є лише її інструментом – достатньо гнучким або навіть плаваючим. Для України питання режиму валютного курсу також є актуальним.

Угоди щодо участі в механізмі обмінного курсу базувалися на низці зобов'язань по проведенню політики відповідними органами влади. Ці зобов'язання стосувалися, зокрема, проведення виваженої бюджетної політики, уповільнення темпів зростання заробітної плати, зростання кредитування і здійснення подальших структурних реформ. Запровадження механізму обмінного курсу було також пов'язано в деяких випадках з односторонніми зобов'язаннями частини країн щодо підтримки вужчих меж коливання валютного курсу. Зокрема, Естонія приєдналася до механізму обмінного курсу, зберігаючи при цьому свій існуючий режим "валютного бюро".

Після приєднання до механізму обмінного курсу жодний із встановлених обмінних курсів національних валют до євро, які встановлювалися на рівні, близькому до середнього значення інтервалу коливання, не був девальвований. Фактично більшість валют не змінила встановленого обмінного курсу до євро, але якщо й змінила, то зовсім несуттєво. Це стосується естонської крони, латвійського

лата, мальтійської ліри, кіпрського фунта і нехарактерно для словацької крони, обмінний курс якої характеризувався високою волатильністю через ринкові очікування змін бюджетної політики новообраним урядом та зростанням глобальних ризиків від ринків, що розвиваються. Зважаючи на те, що валютна політика цих країн була спрямована на підтримку стабільності обмінних курсів, ці країни постійно та активно проводили операції на валютних ринках.

Щодо валют, які залишалися тривалий час поза механізмом обмінного курсу, то чеська корона і польський злотий зміцнилися проти євро за період з листопада 2004 до кінця 2006 року. Проте динаміка курсу угорського форинта, яка характеризувалася відносно сильним його знеціненням та більшою волатильністю, починаючи з квітня 2006 року, обумовлювалася відносно слабкими економічними засадами цієї країни: значним бюджетним дефіцитом і великим дефіцитом поточного рахунку платіжного балансу [9].

Більшість валют країн після їх приєднання до механізму обмінного курсу, не змінили встановленого обмінного курсу до євро, але якщо й змінили, то зовсім несуттєво. Передумовою цього стало посилення економічних засад країн шляхом виконання ними низки зобов'язань, зокрема, по проведенню виваженої бюджетної політики, уповільненню темпів зростання заробітної платні та кредитування, здійснення подальших структурних реформ. При цьому низка країн з монетарним режимом інфляційного таргетування залишилася поза межами механізму обмінного курсу.

На кінець 2006 року шість нових держав-членів ЄС (Чехія, Кіпр, Латвія, Мальта, Польща та Словаччина) мали середні довгострокові відсоткові ставки нижче контрольного значення і диференціали між цими ставками та середнім значенням аналогічної ставки по зоні євро були незначними в більшості цих країн. Значний же диференціал між довгостроковими відсотковими ставками в Польщі та Угорщині та середнім значенням аналогічної ставки по зоні євро пояснюється тим, що в цих країнах існують бюджетні проблеми та зовнішні дисбаланси [12].

Більшість країн, що приєдналися до ЄС у 2004 р., наприкінці 2006 р. виконували відповідний Маастрихтський критерій по довгостроковій відсотковій ставці та диференціали між довгостроковими відсотковими ставками цих країн і середнім

значенням такої ставки по зоні євро були незначними. Країни, які не виконували відповідний критерій, здебільшого мали бюджетні проблеми та зовнішні дисбаланси.

Яка ж макроекономічна ситуація в Україні? З 2000 року в нашій країні спостерігається економічне зростання після тривалої кризи, рівень інфляції в Україні є доволі високий та мінливий, чому не в останню чергу сприяє поточний режим валютного курсу, одночасно рівень дефіциту зведеного бюджету не перевищував рівня 3 % від ВВП (за виключенням 2004 року) та рівень державного прямого і гарантованого боргу України постійно зменшується (з 61,0 % до 12,6 % від ВВП у 1999 та 2007 роках відповідно [15]). Натомість існують виклики та ризики, які спонукатимуть до збільшення рівня дефіциту бюджету та проведення консолідації бюджету: старіння населення, подальше зростання світових цін, особливо на енергоносії, сировину та продовольство, підвищення соціальних стандартів, яке на підкріплене відповідним зростанням продуктивності праці, необхідність виконання передвиборчих обіцянок тощо. Одночасно темпи економічного зростання не є стійкими, що може бути пояснено їх залежністю від зовнішньоекономічної кон'юнктури та призупиненням проведення структурних реформ в Україні.

Структурна перебудова розпочалася, але залишається неповною. Хоча Україна і досягла середнього показника регіону Європи та Середньої Азії, за темпами економічних реформ вона продовжує відставати від вимог, задоволення яких є необхідним для вступу в ЄС. Більше того, Україна має поглибити структурні реформи для того, щоб утримувати темпи зростання на рівні 6-7 % на рік, що необхідно для досягнення східноєвропейських рівнів доходів [13]. Причинами відсутності структурних реформ можна назвати непередбачуваність (непрогнозованість і нечіткість) економічної політики та інституційну слабкість державних і недержавних установ, які були і залишаються характерними для нашої держави впродовж усієї новітньої історії [14].

Висновки. Процес інтеграції нових держав – членів до ЄС, які приєдналися до нього в травні 2004 року, у цілому мав позитивні наслідки та сприяв:

- здійсненню цими країнами інтенсивних структурних реформ, а після приєднання,

- додатково, ще й забезпеченню умов по збалансуванню макроекономічного розвитку;
 - підвищенню темпів економічного зростання та їх стійкості, збільшенню інвестування, розвитку внутрішнього попиту, лібералізації фінансових ринків, стрімкому розвитку їхніх ринків акцій;
 - зниженню рівня інфляції від відносно високого первинного рівня;
 - зниженню рівня дефіцитів державних бюджетів та стабілізації або зниженню рівня державного боргу після приєднання до ЄС;
 - наближенню (зменшенню) довгострокових відсоткових ставок цих країн до рівня середнього значення такої ставки по зоні євро;
 - посиленню економічних засад країн шляхом виконання ними низки зобов'язань, зокрема, щодо проведення виваженої бюджетної політики, уповільнення темпів зростання заробітної плати, зростання кредитування, здійснення подальших структурних реформ тощо.
- Одночасно існують і негативні моменти інтеграції до ЄС:
- сам процес інтеграції вимагає проведення реформ та адаптації до правил і стандартів ЄС, що потребує відповідного фінансування;
 - необхідні зміни адміністративно-регульованих цін та коригування непрямих податків є одними з головних чинників, які впливають і впливатимуть на підвищення інфляційного тиску в нових державах – членах ЄС;
 - безпосередньо до приєднання до ЄС спостерігалося підвищення рівнів дефіциту державного бюджету та державного боргу у більшості країн;
 - необхідна бюджетна консолідація та прийняття зобов'язань щодо проведення реформування ринків праці (в т.ч. скорочення темпів росту зарплат) можуть погіршувати стан справ у соціальній сфері.

В Україні, за відсутності чіткої державної економічної політики прийняття за основу Амстердамських критеріїв та їх виконання могло би стати тією довгостроковою стратегією розвитку, яка наразі відсутня. Це сприяло б здійсненню необхідних структурних реформ та забезпечило б підґрунтя для стійкого макроекономічного розвитку України та її наближенню до рівня розвитку держав ЄС.

Список літератури

1. Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів // Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родак. – К. : Міленіум, 2003. – 384 с.
2. Словник-довідник Європейського Союзу // Видавництво “К.І.С.”. – К., 2001.
3. Convergence Report // European Central Bank, December 2004.
4. Treaty establishing the European Community.
5. Treaty on European Union.
6. Protocol on the convergence criteria referred to in Article 109j of the Treaty establishing the European Community
7. Marcelo Sánchez “Implications of monetary union for catching-up member states” // European Central Bank, working paper series, № 630, May 2006.
8. Lorenzo Cappiello, Bruno Gérard, Arjan Kadareja and Simone Manganelli “Financial integration of new EU member states” // European Central Bank, working paper series, № 683, October 2006.
9. Convergence Report // European Central Bank, December 2006.
10. Сайт Євростату [Електронний ресурс] // <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
11. António Afonso, Ludger Schuknecht, Vito Tanzi “Public sector efficiency. Evidence for new EU member states and emerging markets” // European Central Bank, working paper series, № 581, January 2006.
12. Christian Dreger, Hans-Eggert Reimers, Barbara Roffia “Long-run money demand in the new EU member states with exchange rate effects” // European Central Bank, working paper series, № 628, May 2006.
13. Стратегія партнерства Міжнародного банку реконструкції та розвитку і Міжнародної фінансової корпорації з Україною на період 2008–2011 фінансових років // Схвалено Радою директорів Світового банку 06.12.2007.
14. Шумило І. А. Лікувати причини, а не симптоми / І. А. Шумило // Дзеркало тижня. – № 17 (596), 29 квітня–12 травня 2006.
15. <http://www.minfin.gov.ua>.

Summary

The positive and negative outcomes of new EU member-countries` integrstion as background for assessment such outcomes for Ukraine during the process of integration to EU as well as proposition about guiding line of long-run development are discussed in the article.

Отримано 30.05.2008